

1946 GENEL SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI ÜZERİNDE İKTİDAR VE MUHALEFET PARTİLERİ ARASINDA YAPILAN TARTIŞMALAR I

Osman AKANDERE*

ÖZET

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dış ve iç şartlar, Türkiye'de çok partili demokratik hayata geçişi zorunlu kılmıştır. Savaş sonrasında yaşanan demokrasi atmosferinin bir sonucu olarak da önce Milli Kalkınma Partisi, daha sonra ise Türk siyasi hayatında etkin bir rol oynayacak olan Demokrat Parti kurulmuştur. Bundan sonra yönetim mekanizmasını elinde bulunduran CHP, dış politikanın gereklerini ve muhalefetin taleplerini karşılama adına, anti-demokratik kanunları yürürlükten kaldırma ya da yumuşatma yoluna gitmiş, iki dereceli seçim sistemini yürürlükten kaldırarak tek dereceli seçim usulünü benimsemiştir.

İktidar partisi CHP, milletin siyasi olgunluğunu ve rejimin demokratik eğilimini dünya kamuoyuna göstermek adına, muhalefetin teşkilatlanmasına izin vermeksizin 1947 yılında yapılması gereken seçimleri bir yıl erkene almıştır: İktidarın bu acelesine Demokrat Parti'nin tepkisi belediye seçimlerine katılmamak olmuştur; fakat aynı tepkiyi genel seçimlerde gösteremeyen DP iktidarın açtığı yoldan ilerlemek zorunda kalmış ve hazırlıksız girdiği, her seçim çevresinden aday gösteremediği seçimlerde sayısal çoğunluğu sağlayamamıştır. Ancak DP'nin seçimlerde sayısal çoğunluğu kazanamamasına rağmen "ilgi ve alaka"ya mazhar olması, gelecek adına DP'yi ümitlendirmiştir.

Çalışmamızın kapsamlı olması ve toplamda 43 sayfayı bulması nedeniyle iki ayrı kısımda vermek mecburiyeti hasıl olmuştur. Bu nedenle 1. Kısımda, Cumhuriyetin İlanından 1946 Seçimlerine Kadar Türk Demokrasisi, 1946 Seçimlerine Kadar İktidar - Muhalefet ilişkileri, 1946 Seçimleri Öncesi Partilerin Seçim Propagandaları ele alınmıştır,

Anahtar Kelimeler: 1946 Seçimleri, Demokrat Parti (DP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Muhalefet Partileri, Tartışma.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, A.Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

DISCUSSIONS BETWEEN THE GOVERNMENT AND OPPOSITION PARTIES ON 1946 GENERAL ELECTIONS AND RESULTS I

ABSTRACT

External and internal conditions emerged after the World War II forced Turkey to pass multi-party democratic life. As a result of the democratic atmosphere after the war, first, the National Development Party and then the Democratic Party which will play more effective role in Turkish Political life were founded. After that date, CHP which held of the management mechanism, repealed anti-democratic laws or smooth them on behalf of the demands of the foreign policy and opposition. In this context, two levels electoral system was abolished and one grade selection procedure was adopted.

As if CHP, the ruling party, wanted to show the nation's political maturity and democratic tendencies of the regime to the world, they put the elections one year earlier that will be held in 1947 without allowing the opposition to organize. The Democratic Party's response to this ruling precipitancy was not to participate in municipal elections, but the same the reaction could not be shown to the general election. The Democratic Party which had to move on the way that the power switch, couldn't provide a numerical majority in the elections in every place where they were unprepared and couldn't nominate, but the favour of the people to the party and the party members was promising for the future.

Because of being comprehensive and being 43 pages we have the obligation to give this study in two separate sections. Therefore, as the first part of our section; from the declaration of the Republic until 1946 elections Turkish Democracy, until the 1946 elections the ruling-opposition relations, pre 1946 elections parties election propaganda is discussed.

Key Words: 1946 Elections, Democratic Party, People's Republican Party, Opposition Parties, Discussion.

GİRİŞ

Cumhuriyet'in İlanı'ndan 1946 Seçimlerine Kadar Türk Demokrasisi

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, ömrünü meşruti monarşi olarak tamamlamıştır. Osmanlı-Batı etkileşiminin bir sonucu olarak, yönetim mekanizması, 19. yüzyılın başlarından itibaren aşamalı bir şekilde parlamenter sisteme doğru kaymıştır. Özellikle de II. Meşrutiye'tin ilanı ve sonrasında yaşanan süreç, Türk toplumunda demokrasinin inkişafı açısından değeri inkâr edilemez bir öneme sahiptir. Öyle ki, Türkiye Cumhuriyeti kendi anayasasını ve seçim mevzuatını oluştururken dahi, kendinden önceki tecrübeleri günün şartlarına uyarlayarak aynen devam ettirmiştir.

Atatürk ve arkadaşlarının kurmuş olduğu yeni Türk devletinin rejimi, Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte resmen belirlenmiştir: Cumhuriyetin ilanı ile birlikte rejim tartışmalarının yerini devlet başkanlığı meselesi almıştır; Bu tartışmalara son veren gelişme ise 3 Mart 1924 tarihinde Halifeliğin kaldırılması olmuştur. Böylelikle de, Millî Mücadele'nin lideri ve Halk Fırkası Başkanı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün, devlet başkanlığı üzerindeki tartışmalara kesin olarak son verilmiştir.

Çok partili hayata geçiş, ilk olarak Mustafa Kemal Atatürk döneminde denenmiş ve bu amaca yönelik olarak da 17 Kasım 1924'te *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* kurulmuştur¹. Kurucuları arasında Atatürk'ün yakın silah arkadaşları ve bazı eski İttihatçılarında bulunduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, ilk muhalefet partisi olarak siyasi hayatta yerini almış fakat kısa bir süre sonra, ülkenin Doğu'sunda patlak veren isyan ile ilişkilendirilerek İstiklal Mahkeme-

¹ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna ait dilekçe 17 Kasım 1924 günü öğleden sonra İçişleri Bakanı Recep Bey'e Trabzon mebusu Muhtar Bey ile Mersin mebusu Besim Bey tarafından verilmiştir. Bkz. Ahmet Yeşil, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara 2002, s. 189. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Nevin Yurtsever Ateş, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Sarmal Yay., İstanbul 1994, s. 116-117.; Eric Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yay., İstanbul 1992, s. 79.

si kararıyla kapatılmıştır. Ayrıca yaklaşık bir yıl sonra, İzmir’de Atatürk’e suikast tertibi içinde olanlarla alakalı oldukları gerekçesiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları ve bazı eski İttihatçılar İstiklal Mahkemesi’nde yargılanmışlardır. Nihayetinde bu ilk muhalefetin etkiliğine son verilmiş ve böylelikle de *çok partili hayata geçiş* denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bundan sonra ikinci bir muhalefet partisinin ortaya çıkacağı 12 Ağustos 1930 tarihine kadar ülkede bir dizi köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1929 yılında ortaya çıkan dünya ekonomik buhranının etkileri Türkiye’de de ciddi şekilde hissedilmiştir. Böyle bir ortamda iktidarın icraatlarını denetleyecek bir muhalefet partisinin varlığını gerekli gören Atatürk, yakın arkadaşı Fethi Okyar’a *Serbest Cumhuriyet Fırkası*’nı kurdurmuştur². Atatürk’ün direktifleri ile kurulan bu yeni muhalefet partisi, kuruluşundan kısa bir süre sonra toplum tabanında ciddi bir ilgi ve alaka uyandırmıştır. Ancak bu ilgi ve alaka, partinin kurucularını dahi endişeye sevk edecek dereceye gelince, durumun vahametini anlayan Fethi Okyar, partisini kapatmak zorunda kalmıştır. Böylelikle *çok partili hayata geçiş* sağlamak amacıyla başlatılan bu ikinci girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Terakkiperver ve Serbest Fırka deneyimleri, Cumhuriyet Türkiye’sinde, ister doğal yoldan ortaya çıksın isterse güdümlü olsun, bir muhalefet hareketinin ayakta kalamayacağına göstergesi olmuştur. Bu iki denemeden sonra iktidar partisi CHP, tek-partili bir yönetim anlayışı içerisinde, otoriter tavrını pekiştirerek ülkeyi yönetmeye devam etmiştir. Parti, muhalefet etmesi yani iktidarı denetlemesi ama-

² Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşuna ait dilekçe 12 Ağustos 1930 tarihinde Yalova’dan İstanbul’a gönderilerek İstanbul valiliğinden partinin tescili istendi. Ertesi gün işlemler tamamlanarak, hazırlanan ilmühaber Fethi Bey’e iletilmiş ve böylece Cumhuriyet dönemi siyasal yaşamımızın ikinci önemli muhalefet partisi, Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla resmen varlık kazanmıştır. Bkz. Abdülhamit Avşar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Kitabevi Yay., İstanbul 1988, s.71. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşu ile ilgili ayrıntılı anlatımlar için bkz. Cem Emrence, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yay., İstanbul 2006, s. 78-79.; Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar’ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1997, s. 69-71.

cıyla kendi içersinden bir *müstakil grup* çıkarmış ise de, bu *müstakil grup* beklenen amaca hizmet etmekte uzak kalmıştır³.

Atatürk'ün ölümünden sonra devlet başkanı olan İsmet İnönü, kısa bir süre sonra partinin toplanan olağanüstü kongresinde kendini *Değişmez Genel Başkan* ve *Millî Şef* ilan ederek Türkiye'de *Şef*lik rejimini başlatmıştır⁴. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına tekabül eden bu günlerden, savaşın sonuna kadar Türkiye'de tek-partili ve otoriter bir yönetim anlayışı egemen olmuştur. Savaş süresince Türk toplumu, bu yönetim anlayışının ve savaşın ortaya çıkardığı her türlü siyasi, sosyal ve ekonomik olumsuzlukların tesiri altında kalmıştır. Savaşın başlangıcında siyasal tavrını Müttefikler lehine kullanan Türkiye'nin yönetim anlayışı ve idaresi daha çok *tek-partili Mihver devletlere* yakın olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın, demokrasi taraftarı olarak nitelendirilen Müttefikler lehinde sonuçlanacağına inanılmaya başlamasıyla birlikte, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kişisel hak ve özgürlüklere değer vermeyen otoriter yönetim anlayışları gözden düşmeye başlamıştır. Savaş sonrasında kendisini saldırgan Sovyet Rejimi'nin karşısında bulan Türkiye için, savaşın galibi olan Müttefiklerin desteğini almaktan başka bir çare yoktu. Bunun için yapılması gerekenleri Millî Şef İsmet İnönü, öncelik sırasına göre gerçekleştirmişti. Öncelikle, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edilmiştir. Sonrasını San Fransisco'ya katılım ve Birleşmiş Milletler Anayasası'na imza koymak izlemiştir.

³ Bir murakabe ve denetleme organı olarak CHP'den seçilen 21 mebusan oluşan bu grup, hiçbir konuda hükümete karşı aleyhte ve çekimser oy kullanmamış, her zaman hükümeti ve kararlarını, diğer CHP milletvekilleri gibi kayıtsız şartsız desteklemiştir. Bkz. Osman Akandere, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grup'un Yapısı ve İşlevi", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 3, Yıl: 1998, s.68-69.; Müstakil Grup, müstakil olmaktan çok CHP'li olmuştur. Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, Ankara 1985, s. 292-293.

⁴ İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığının ilk ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti yönetiminin son yıllarını ihtiva eden 1938-1945 yılları, aynı zamanda Türk siyasi hayatında "Millî Şef Dönemi" olarak adlandırılmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra başlayan ve çok partili hayata geçilmesine kadar devam eden bu dönemde; CHP genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'ye "Millî Şef" denilmiştir. Bkz. Osman Akandere, **Millî Şef Dönemi (Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler(1938-1945))**, İz Yayın-cılık, İstanbul 1998, s. 29.

Dış politikada Türkiye’yi hızla Müttefiklere yaklaştıran ve onların desteğini almayı sağlayan bu adımların iç politikadaki yansımaları da çok geçmeden ortaya çıkmaya başlamıştır. Savaş sonrasında esen *demokrasi* rüzgârının ilk belirtileri bazı basın yayın organlarında ve Meclis içerisinde hissedilmeye başlamıştır. Bu durum karşısında iktidarın tavrı; kimi zaman “*görmezden gelmek*” kimi zamanda konuşmaların arasına serpiştirilen cümleler ile “*yeşil ışık yakmak*” olmuştur. Yönetim erkini elinde bulunduranların bu tavrından cesaret alan muhalifler, farklı konular vesilesiyle dile getirdikleri taleplerini vermiş oldukları “*Dörtlü Takrir*” ile resmileştirmişlerdir. Daha sonra Demokrat Parti’nin dört kurucusu arasına girecek olan kişilerin bu talepleri reddedilmiştir⁵. Bu arada Temmuz ayı içerisinde *Milli Kalkınma Parti*’si kurulmuştur⁶. *Dörtlü Takrir*’e imza koyan milletvekillerinin, muhalif görüşlerini bazı basın organlarında seslendirmeleri, onların partilerinden çıkarılmalarıyla sonuçlanmıştır. Partiden çıkarılan milletvekilleri, daha önce partiden ve vekillikten istifa eden Celal Bayar başkanlığında *Demokrat Parti*’yi 7 Ocak 1946’da kurmuşlardır⁷.

⁵ 7 Haziran 1945’de CHP Meclis Grubu Başkanlığına altında bilahare DP’nin kurucuları olacak olan dört milletvekilinin imzası olan bir takrir verilmişti. Bu belgeye “Dörtlü Takrir” isminin verilmesi, bu belgenin İzmir milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan, Kars milletvekili Fuat Köprülü tarafından yani dört milletvekili tarafından verilmesidir. Meclis, 12 Haziran 1945 Salı günü Meclis Başkan Vekili ve Balıkesir milletvekili Kazım Özalp başkanlığında toplanmış ve 7 saat müddetle takrirle ilgili görüşmeleri yapmıştır. Yapılan görüşmelerden sonra takrirle ilgili oylamaya geçilmiş ve yapılan oylama sonunda takrire imza atan dört milletvekilinin dışında oturuma katılmış bulunan diğer bütün CHP milletvekillerinin verdikleri “ret oyuyla” takrir reddedilmişti. Bkz. Osman Akandere, “Bir demokrasi Beyannamesi Olarak “Dörtlü Takrir’in” Amacı ve Mahiyeti”, *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Isparta 2008, s. 260-264.

⁶ Millî Şef Dönemi’nde (1938-1945) CHP’ye karşı kurulan ilk siyasal parti olan “Milli Kalkınma Partisi”, İstanbul’un zengin iş adamı ve sanayicisi Nuri Demirağ tarafından 27 Ekim 1945 tarihinde kuruluş çalışmaları tamamlanarak yapılan bir törenle açılmıştır. Parti lideri olan Nuri Demirağ’ın, bazı parti toplantılarını korularda yaparak gazetecilere kuzu ziyafetleri vermesi bu partiye “kuzu partisi” denmesine bile yol açmıştı. bkz. Osman Akandere, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Çok Partili Hayata Geçişte Kurulan İlk Muhalefet Partisi “Millî Kalkınma Partisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, Yıl: 1999, s. 194-195.

⁷ Kuruluş çalışmalarını tamamlayan DP’nin kurulduğu ve faaliyete geçtiği Celal Bayar tarafından 7 Ocak 1946 günü akşamı yapılan basın toplantısı duyurulmuştur. *Vatan*,

DP, kuruluşundan hemen sonra, ortaya atılan muvazaa iddialarının yarattığı olumsuz hava ve anti-demokratik kanunların gölgesinde teşkilatlanma çabalarına girişmiştir⁸. İktidar partisi olan CHP ise, Nisan ayının sonunda almış olduğu bir kararla Belediye Seçimlerini öne alırken⁹, diğer taraftan Mayıs ayı içerisinde topladığı olağanüstü kongrede, İnönü'nün *Değişmez Genel Başkan ve Milli Şeflik* unvanına son vermiştir¹⁰. Dahası, yapılması kararlaştırılan milletvekili seçimlerinin tek dereceli olarak yapılmasına, cemiyet ve partilerin sınıf esasına dayalı olarak kurulmasının önündeki engellerin de kaldırılmasına karar vermiştir.

8.1.1946; *Cumhuriyet* 8.1.1946.; **Ayin Tarihi**, Sayı: 146,(Ocak 1946). Ayrıca bkz. Akan-dere, **Millî Şef Dönemi**, s.433-434.; Mustafa Albayrak, **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti(1946-1960)**, Ankara 2004, 59-62.; Osman Akandere, “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde 1945’de Görülen Siyasal Muhalefet ve Demokrat Parti’nin Kurulması”, **Selçuk Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi** , Sayı:VII, Konya 1997, s.350-351.

⁸ DP’nin ilk örgütlenmeleri konusunda ayrıntılı anlatımlar için bkz. Mehmet Kabasakal, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yay., İstanbul 1991, s. 169-176.

⁹ 1946 yılının Mayıs ayında yapılan Belediye seçimlerine Demokrat Parti katılmamıştı. Demokrat Parti’nin iştirak etmediği bu seçim olaylı geçmiş ve katılım oranı düşük olmuştu. DP seçimlere resmen girmemiş, ama bazı yerlerde kendiliğinden giren mahalli teşkilatlar belediye seçimlerini kazanmışlardı. bkz. Rıfıkı Salim Burçak, **Türkiye’de Demokrasi’ye Geçiş (1945-1950)**, Olgaç Yay., 1954, s.74; Belediye seçimleri eskiden olduğu gibi iki dereceli seçim sistemine göre yapılmıştır. Bu seçimlerin verdiği sonuçlar CHP’yi çok üz-müş ve sınırlendirmiştir. Bunun nedeni Belediye seçimlerine katılım oranının çok düşük olması ve CHP’nin aldığı oyların çok düşük oranda kalmasıdır. Bu değerlendirme için bkz. Yılmaz Gülcan, **Cumhuriyet Halk Partisi(1923-1946)**, Alfa Yay., İstanbul 2001, s. 234-235.

¹⁰ 1946 yılında “Değişmez Genel Başkanlığı” kaldırılmasında ileri sürülen gerekçe, 1938 yılında İnönü’ye Değişmez Genel Başkanlık payesi verilirken ileri sürülen gerekçenin tamamen zıttı olmuştur. Nadir Nadi “1938’de Kendisine “değişmez Genel Başkanlık” payesini veren mantık ölçüsünün tam tersi ileri sürülerek “Değişmez Genel Başkan” olan İnönü’nün bu vasfının ortadan kaldırıldığını belirtmektedir. Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, Çağdaş Yay., İstanbul 1979, s. 214-215; 1946 Kurultayında İnönü’nün değişmez Genel Başkanlığının “değişilebilirliğe” dönüştürülmesinde ileri sürülen gerekçede “Bu değişiklik, değişmez genel başkanın; ona milletçe duyulan muhabbetin ve güvenin bir ifadesi olarak partililerce tanınmış bir haktan feragat etmesidir(...) Her dört yılda bir partililerin İnönü’ye bir kere daha muhabbetlerini, güvenlerini yenilemeleri bir haz kaynağıdır” denilmiştir. Ahmet Kutsi Tecer, “Kurultay ve Fikir Hayatımız”, **Ülkü**, c.X, sayı: 112,(16 Mayıs 1946), Ankara 1946, s. 1; Bu konuda ayrıca bkz. Hikmet Bilâ, **CHP (1919-1999)**, Doğan Kitapçılık Yay., İstanbul 1999, s.114-115.

26 Mayıs 1946 tarihinde yapılan Belediye Seçimlerine DP; anti-demokratik kanunların yürürlükte olduğunu ve tam olarak teşkilatlanmadığını gerekçe göstererek katılmamıştır¹¹. İktidar partisi, rejimi normalleştirmek ve muhalefetin eleştiri oklarından kurtulmak adına genel seçimler öncesinde anti-demokratik kanunların bir kısmını ortadan kaldırmış, bir kısmını da esnek bir hale getirmiştir¹². İktidarın bu adımları, muhalefet tarafından yeterli olmayan ama demokrasi adına kaydedilecek önemli birer merhale olarak nitelendirilmiştir. Meclis'in 10 Haziran'da seçimleri yenileme kararını vermesinden sonra merak edilen konu, muhalefetin seçimlere katılıp katılmayacağı olmuştur. DP'nin seçimlere katılacağını açıklamasından sonra Türk toplumu, tarihinde ilk defa, tek dereceli seçim sistemiyle hararetli bir seçim atmosferine girmiştir¹³.

SEÇİMLER ÖNCESİNDE İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ

1946 seçimleri öncesinde iktidar-muhalefet ilişkilerinin eksenini belirli konuların yanında iktidarın bazı icraatları belirlemiştir. İktidar-muhalefet arasında tartışma konusu haline gelen meseleleri ise şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

¹¹ 8.5.1946 tarihinde bir bildiri yayımlayan DP, belediye seçimlerine katılmayacağını ilan etmişti. Bkz. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yay., İstanbul 1982, s.46; Seçimlerin öne alınması kararına DP karşı çıkmış ve belediye seçimlerine katılmayacağını Merkez İdare Heyeti'nin bir tebliği ile ilan edince ortalık karışmıştı. Bu değerlendirme için bkz. Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın**, İletişim Yay., İstanbul 1998, s.194.

¹² DP'nin kurulmasından bir süre sonra Milletvekili Seçim Kanunu'nda ve Cemiyetler Kanunu'nda bazı değişiklikler yapıldı. 5 Haziran 1946 tarihinde yapılan bir değişiklikle, iki dereceli seçimden tek dereceli seçime geçildi. Yine 5 Haziran 1946 günü yapılan bir başka değişiklikle, dernek ve parti kurmak için önceden izin almak şartı kaldırıldı ve sınıf esasına dayanan derneklerin/partilerin kurulmasına imkan sağlandı. Bkz. Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay., İstanbul 1998, s.200.

¹³ Seçim Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra TBMM'nin 10 Haziran 1946 günlü oturumunda seçimlerin 21 Temmuz 1946 günü yapılması kabul edilmişti. Bundan sonraki asil sorun Belediye seçimlerinde olduğu gibi erkene alınan seçimleri DP'nin boykot edip etmeyeceği idi. Bu konuda DP yönetiminin 16 Haziran'da başlayıp aralıksız üç gün süren toplantısı sonucunda seçimlere katılma kararı verilmişti. Toplantı sonunda yayımlanan bildiriye "tüm olumsuz etkenlere karşı seçime katılma kararı alınmıştır" denilmekteydi. Bkz. Necdet Ekinci, **II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul 1997, s. 324-326.

Parti-Devlet Başkanlığı Meselesi

İktidar ve muhalefet arasında en çok tartışılan ve iktidar açısından daha çok bir *anayasa sorunu* şeklinde algılanan meselelerden birisi, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının aynı kişide birleşmesi olmuştur. İnönü'nün 10 Mayıs tarihinde parti kurultayındaki sözleriyle siyaset gündemine giren bu meselenin, daha öncede siyaset kulislerinde konuşulduğu İnönü'nün kurultaydaki şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “*Bu münasebetle benim şahıs olarak ve Cumhurbaşkanı olarak Parti başkanlığından çekilmem üzerinde yürütülen fikirleri de tahlil etmek istiyorum*¹⁴” .

İnönü kurultaydaki konuşmasının devamında meseleye şu sözlerle yaklaşmıştır: “*Devlet başkanın, parti başkanlığını muhafaza etmesi takdirinde, onun, vatandaşlara ve partilere karşı tarafsız surette adaletli bulunması gereken durumlarda hata etmesinden korkulabilir. Bizim anayasamız, devlet başı seçilmiş adamın, vazifesi gerektiği zaman tarafsız ve adaletli olacağına inanmıştır. Bütün mekanizma ona göre kurulmuştur. Devlet başı, milletvekilleri ile beraber seçilir ve onlarla beraber düşer. Biz de bu usulün ihtiyaçlarımıza uygun olduğuna inanıyoruz. ...Devlet reisinin partiler dışında olması tezi üzerinde durmak istersek Anayasayı değiştirmeliyiz. Cumhurbaşkanı milletvekillerinden başka bir seçime, başka bir müddete tabi olmak ve bugün olduğundan daha başka yetkileri bulunmak gerekli olur. Bu kaideyi benimsemiş memleketlerde, hal böyledir. Ben daha geniş müddetli ve yetkili bir devlet reisi olmak tekliflerine karşı koyacağım. Bunu, benden sonra geleceklerin işi sayarım. Benden sonra geleceklere de bugünkü tertibin bünyemize uygun olduğunu söylemekte ısrar ederim. ...Her halde ben ölünceye kadar çalışmalarımıza bu kadar vefalı bir yardım ve kusurlarıma bu derece tahammül ve hoşgörülük bağışlamış olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin üyesi olarak kalacağım ve kabul ettiği müddetçe, Başkanı olarak, onun siyasetine hizmet edeceğim. Benim parti başından çekilmemi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin zayıflaması için tesirli bir çare görüp de, bu*

¹⁴ **Ulus**, 11 Mayıs 1946; **Yeni Sabah**, 11 Mayıs 1946.

maksadı saklayarak, propaganda yapanların fikirlerini tahlil etmekten sakınıyorum.”

İnönü'nün bu sözlerinden meseleye nasıl yaklaştığı ve bu meseleyi ortaya atanların gerçek amaçlarının ne olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu meseleyi gündeme getirenlerin amacı, İnönü'ye göre CHP'yi zayıflatmaktır.

DP, İnönü'nün anayasadan çıkarmış olduğu bu manayı müşkül bulmuş ve bunun nedenlerini şu sözlerle açıklamıştır: *“Çünkü anayasamız, devlet başkanlarının sorumsuzluğu prensibini kabul etmiş bulunuyor. Bu prensibin tabii neticesi icra işlerinin Meclis'e karşı mesul bakanlar tarafından yürütülmesidir. Hâlbuki devlet reisi, aynı zamanda parti başkanı kaldığı takdirde bu vaziyetin sorumsuzluk prensibi ile telifi kabil olamayacağı durumlara yol açılmış olabilir. Partilerin taaddüdü (çoğalmas) altında ise bu mahzur gözden uzak tutulamayacak bir ehemmiyet alır. Hakikat o dur ki, devlet reisi milletvekili olduğu halde Meclis müzakerelerine iştirak etmekten ve reyini kullanmaktan Anayasa hükmü ile menedilmiş olmasının manası en yüksek mevki işgal eden ve devleti temsil eden zatın Meclis müzakereleri ve parti mücadeleleri içine girmesinden doğacak mahzurları önlemek olduğundan şüphe yoktur. Diğer taraftan gerek anayasanın, gerek başka kanunların devlet başkanının temin ettiği yüksek salahiyet ve masuniyetleri bir partiye mal edilmesi ihtimali parti mücadelelerinin eşit ve adaletli şartlar altında cereyan etmesi prensibine aykırı düşer¹⁵.”*

Görüldüğü gibi DP, anayasadaki Cumhurbaşkanı'nın pozisyonunu İnönü'den farklı bir şekilde yorumlamaktadır. İnönü'nün, meseleyi ortaya atanlara dönük niyet okumalarına ise DP'liler hiç temas etmemişlerdir. Belediye seçimleri öncesinde bu şekilde iki parti arasında polemik konusu olan bu mesele, Meclis'in seçimleri yenileme kararını alması ve DP'nin seçimlere katılma kararı vermesinden sonra tekrar gündeme gelmiştir.

¹⁵ Celal Bayar'ın *Söylev ve Demeçleri (1946–1950)*, Hazırlayan: Özel Şahingiray, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999, s. 433-434.

DP, seçime katılma kararını duyurduğu beyannamesinde, İnönü'nün yurt içi seyahatlerinde parti başkanı gibi konuştuğunu ve bu konuşmalarının yayınlanmadığını dile getirmekte ve İnönü'nün bu tavrının partilerine dönük etkilerini şu sözlerle dile getirmektedir: “*Binaenaleyh, partimizin maruz kaldığı şiddetli hareketler gösteriyor ki, ne kadar iyi niyetle hareket edilirse edilsin, Devlet başkanının fiilen bir partinin başkanlığında bulunması ve bütün milletin malı olması icab eden Devlet Başkanlığı yüksek makamının bütün yüksek masuniyet ve salahiyetleriyle bir partinin tarafında yer alması, diğer partileri gayet nazik ve zor bir mevkide bulundurmakta ve partilerin eşit hak ve şartlar altında çalışabilmeleri prensibine aykırı durumlar yaratmaktadır*¹⁶”. Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere DP, İnönü'nün bu tavrını anayasanın ruhuna ve demokrasi prensiplerine aykırı bulmakta ve bunun partilerini zor durumda bıraktığından yakınmaktadır. DP'nin İnönü'ye partiler üstü bir pozisyon biçme çabalarına iktidar cephesi pek aldırış etmemiş, bunun altında yatan gizli amacı daha önemli saymışlardır.

Falih Rıfki Atay, DP'nin seçime katılma kararını irdeleyen yazısında, halk efkârını karıştırmak isteyenlerin oyunlarını düşürmek amacıyla, seçime girecek partileri ve bu partilerin başkanlarını sıralamıştır. Atay, İnönü'nün Doğu gezisi sırasında “*şerefli partim*” diyerek her türlü iltibaslama çabalarının önüne geçtiğini vurgulamış, halk partilileri, seçimlerde halkı İnönü bayrağı altında toplamaya, liderlerinin “*adının ve şanının*” muhalefet tarafından yanlış kullanılmasının önüne geçmeye çağırmıştır¹⁷. Falih Rıfki Atay, bir başka yazısında yine aynı konuya değinmiş ve şunları yazmıştır: “*Demokrat Parti lideri ve arkadaşları ki içlerinden bir kısmı ilk Meclisten beri milletvekili idiler, Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının Atatürk devlet reisi olduğundan beri bir şahsiyette birleşmiş olduğunu görmüşlerdir. Eğer bunu anayasaya aykırı olduğunu bilerek kabul etmişlerse, millet kendi temsilcilerine böyle bir siyasi ahlak düşkünlüğüne affet-*

¹⁶ Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, s. 438-439.

¹⁷ Ulus, 18 Haziran 1946.

mez. *Eğer anayasayı muhalif olduktan sonra okumuşlar ise bu ihtimali de milletin mazur göreceğini zannetmiyoruz*”¹⁸.

CHP milletvekillerinden Nihat Erim de, “*Siyasi Terbiyeye Dair*” başlıklı yazısında aynı konuyu işlemiş, cumhuriyetlerde devlet reislerinin siyasi bir şahsiyet olduğunu ve o makama başında bulunduğu partide yapmış olduğu hizmetlerle yükseldiğini belirterek şöyle söylemiştir: “*Şu halde bir yandan İnönü’yü göklere çıkarır gibi görünmek, öte yandan Halk Partisi’ni batırmak, çocukları bile kandıramayacak kadar kötü ve kaba bir oyundur. Devlet Reisliği makamının, bugünkü anayasamıza göre, parti başkanlığı ile uzlaştıramayacak hiçbir yetkisi yoktur. Demokratlardan rica ediyoruz varsa lütfen göstersoner*”¹⁹. Bu yazı İktidar partisi milletvekillerinin, seçim mücadelesinde İnönü isminden mahrum kalmak istemediklerinin de bir göstergesidir.

İktidar partisi, İnönü’nün hem devlet başkanı hem de parti başkanı olduğunu ve böyle kalacağını resmi söylemlerinde sık sık vurgulamalarına rağmen, “*İnönü başımızda kalacak Halk Partisi çekilecek*” şeklindeki söylentiler halk arasında yayılmaya devam etmiştir. Bu söylentilerin önüne geçebilmek için iktidar partisini temsil eden gazeteler manşetlerinden İnönü’nün parti başkanı olduğunu vurgulama ihtiyacı hissetmişlerdir²⁰. Bu söylentilerin önüne geçmek ve halkı aydınlatmak için iktidar partisi milletvekilleri gittikleri yerlerde İnönü’nün partinin başında olduğunu ve onun bayrağı altında birleşmek gerektiği yönünde propagandalar yürütmüşlerdir²¹. Nihayetinde, seçimlerden üç gün önce İnönü de, radyodan vermiş olduğu nutkunda aynı konuya temas etme ihtiyacı duymuştur. İnönü, mesele hakkındaki bilinen tezlerini tekrarladıktan sonra halka şunları söylemiştir: “*karşımda bulunanlara yakıştıramadığım hem beni ister görünmek*

¹⁸ **Ulus**, 21 Haziran 1946.

¹⁹ **Ulus**, 4 Temmuz 1946.

²⁰ **Ulus**, 7 Temmuz 1946; Gazetenin manşetinde İnönü’nün genel başkan olduğu Şükür Saraçoğlu’nun ise başkan vekili olduğu vurgulanmakta, İnönü’nün Trabzon’da “*Şerefli partim*” diye başlayan konuşması verilmektedir.

²¹ Örnek olarak Bakan Mümtaz Ökmen ve Parti Müfettişi Kemal Satır’ın Kızılcahamam’a bağlı köylerde yaptığı konuşmalar verilebilir. Bkz, **Ulus**, 6 Temmuz 1946.

hem başkanı olduğum partinin kazanmamasını istemektir. Partim seçimi kaybettiği vakit veyahut partim çokluğu kazanıp da ben milletvekili seçilemediğim zaman cumhurbaşkanlığımdan çekilmemin tabii bir şey olduğunu bütün vatandaşlarımın bilmesi lazımdır. Bu sözlerimle benden kurtulmak isteyen vatandaşlarıma, açık yolu göstermiş oluyorum. Birçok yerlerde yapılan propagandalar gibi 'İnönü, başımızda kalacak Halk partisi çekilecek!' telkinlerinin aldatıcı şekli meydandadır"²².

İnönü, bu sözleriyle, devletin başında kalabilmesinin yolunun CHP'ye oy vermektan geçtiğini halka açıkça ilan etmiş ve kendisi hakkında yapılan söylentileri yalanlamıştır. Böylelikle, muhalefetin ısrarlarına ve isteklerine aldırmaksızın İnönü, seçim sürecinde partiyle arasına mesafe koymaktan ve tarafsız bir Cumhurbaşkanı rolünden kaçınmış oluyordu. Böyle bir tutum takınmasının CHP'ye seçimlerde güç kaybettireceği, muhalefetin elini güçlendireceği açıktı. Ne İnönü ne de Halk Partililer böyle bir riski göze alamazdı. Bu nedendir ki, seçimlerde halk partililer İnönü'nün ismini bayraklaştırmışlardır. Seçim propagandalarında Halk Partililerin sözleri sık sık; "Yaşasın İnönü!", "İnönü'nün yolundan ayrılmayız!", "İnönü'nün emrinde ve hizmetindeyiz" sloganlarıyla kesilmiştir²³. İktidara mensup yayın organları, İnönü'nün bu gerçeği bizzat kendi ağzından halka duyurmasından sonra DP'nin "iğfal etmesi"yle CHP'den ayrılan vatandaşların tekrar geri döndüğünü, DP'den çözümlerin başladığını yazmışlardır²⁴.

Rejimi Demokratikleştirme Meselesi

Seçim öncesinden başlayıp, seçimlerin yapıldığı güne kadar gerek resmi söylemlerde gerekse halka dönük konuşmalarda CHP ve DP'liler demokrasiye geçişle ilgili olarak farklı söylemler geliştirmişlerdir. DP kurucuları, kendilerinin de kimi zaman başbakan kimi

²² **Tanin**, 18 Temmuz 1946; **Ulus**, 18 Temmuz 1946.

²³ Bu türden tezahürlara o günlerin iktidarı destekleyen gazetelerinden olan **Ulus** ve **Tanin**'in her sayfasında rastlamak mümkündür. Örnek olması açısından bkz, **Ulus**, 4 Temmuz 1946; **Tanin**, 14 Temmuz 1946.

²⁴ **Ulus**, 19, 20 Temmuz 1946; **Tanin**, 19 Temmuz 1946.

zaman bakan olarak içinde buldukları CHP'yi, “*tek parti idaresi*”, “*tek parti rejimi*”, “*istibdat*” ve “*totaliter rejim dönemi*” gibi ifadelerle nitelendirmişlerdir. Bununla da yetinmeyip iktidar partisinin “*demokratikleşmeye*” ya da “*rejimi normalleştirmeye*” dönük attığı adımları kendi çaba ve gayretlerinin ve dış baskının bir sonucu olarak yorumlamışlardır.

İktidar partisi yetkilileri, muhalefetin bu tür söylem-propagandalarını her fırsatta reddetmişlerdir. Muhalefetin bu iddialarını çürütebilmek için de iktidarda oldukları dönemde yaptıkları icraatları örnek olarak göstermişlerdir. Bunun için de gerek İnönü, gerekse parti milletvekilleri; konuşma ve gazete yazılarında sık sık icraatlarına yer vermişlerdir²⁵. İktidar partisi milletvekilleri, DP'nin iddialarının asılsız olduğunu seçim propagandaları sırasında halk önünde de anlatmışlardır²⁶.

²⁵ İktidarın bu türden söylemlerine çok sayıda örnek verilebilir. İnönü 1 Kasım 1945 tarihli konuşmasında şöyle diyordu: “*Türkiye’de demokrasi usullerinin geçmişe ait hesapları yapılırken, bütün büyük devrimlerin 1923 ve 1939’a kadar meydana geldiği ve altı seneden beri de bir Cihan harbi için de bulunduğumuz unutulmamalıdır. Demokratik karakter bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük, prensip olarak, hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk Milletine yakışmaz olarak da ima itham edilmiştir.*” İnönü’nün 1923–39 arası devrim dönemi, ondan sonraki altı seneyi harp dönemi olarak nitelendirmesi dikkat çekicidir. Bunun anlamı şudur. Savaşa kadar devrimler nedeniyle, savaştan çıkana kadar da savaş nedeniyle demokrasiye geçmeyi erteledik. İnönü, 18 Temmuz 1946 tarihli bir başka nutkunda da meseleyi şöyle değerlendiriyordu: “*yeni seçimin bütün vatandaşların iştiraki ile tek dereceli olarak yapılması, milletin için büyük muvaffakiyettir. Bu merhale bizim aziz dileğimizdi. Bu, bizim, uzun seneden beri sebat ile üzerinde yürüdüğümüz bir programın neticesidir. 1938 sonbaharında cumhurbaşkanı oldum. 1939 ilkbaharında Çekoslovakya ve Arnavutluk işgale uğradı. Bu suretle başlayan ikinci cihan buhranı bitmeden 1945 ilkbaharında silahların bırakılmasıyla beraber, memlekette demokrasinin bütün icaplarının gerçekleştirileceğini ilan ettik. Harp esnasında, gerek parti konuşmalarında, gerek Meclis kürsüsünde, geniş tartışmalarla, memleketin nazik zamanlarda bile açık konuşmaya dayanmasına çalıştık*”. Bkz., **Ulus**, 18 Temmuz 1946; Görüldüğü gibi İnönü, bu konuşmalarında ne dış politik gelişmelerin ne de içeride muhalif çıkışların etkisinden söz etmemekte, demokratikleşme adımlarını bir “*program*”ın devamı olarak görmektedir. İktidar partisi milletvekilllerinden Falih Rıfkı Atay, Nihat Erim, yazdıkları yazılarda benzer tezleri dile getirdiler. Falih Rıfkı Atay, 8 Mayıs 1946 tarihli **Ulus** gazetesinde yazmış olduğu “*Celal Bayar’ın İki Demeci Üzerine*” başlıklı yazısında ve 23 Mayıs 1946 tarihli **Ulus** gazetesinde çıkan “*Neden Çıkmaza Düştüler*” başlıklı yazısında da aynı tezleri tekrarlamıştır. Buna benzer fikirler için Nihat Erim’in şu makalelerine bakılabilir: Nihat Erim, “**Biraz da fikir istesek Çok mudur?**” **Ulus**, 25 Haziran 1946; Nihat Erim, “**Muhalefet Mugalâta mıdır?**” **Ulus**, 1 Haziran 1946.

²⁶ **Ulus**, 17 Temmuz 1946.

İktidar partisi, daha önceki “*çok partili hayata geçiş*” denemelelerinden bahsederken, daha çok iktidarın kendi çabaları ile ortaya çıkan *Serbest Fırka* deneyimi üzerinde durmuş ve *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*’ndan aynı ölçüde bahsetmemiştir. İktidara mensup milletvekillerinden Hüseyin Cahit Yalçın, İsmet İnönü’den önceki dönemi değerlendirirken, Falih Rıfkı ve Nihat Erim gibi milletvekillerinden daha farklı bir dil kullanmıştır²⁷. O tarihlerde CHP milletvekili olan Kazım Karabekir de yayınlamış olduğu seçim beyanamesinde; Cumhuriyet’ten hemen sonraki dönemi iktidarın bakış açısından farklı bir yaklaşımla değerlendirmiştir²⁸. Hüseyin Cahit ve

²⁷ Hüseyin Cahit Yalçın “Efkâr-ı Umumiye Önünde Hesaplaşma” başlıklı yazısında Cumhuriyet’in ilk yıllarında İsmet Paşa’ya ve Halk Partisi’ne yönelik eleştirilerini, istiklal Mahkemesine verilmesini, Çorum’a sürgün gönderilmesini hatırlatmakta ve şöyle demektedir: “*Bütün muhalefetim ve tenkitlerim Halk Partisi’nin kurduğu “Tek Parti” sistemine müteveccih idi. Cumhuriyet inkılabının bir diktatörlüğe müntehi olmasından korkuyor ve bunu önlemek için vatani vazifemi yapıyordum. O zaman yapayalınızım. Matbuat aleyhimde idi. Hükkümet aleyhimde idi. Kalemimden başka bir silahım, kanaat ve imanımın başka bir yardımcı yoktu. Benim 22 sene evvel müdafaa ettiğim hakikat matbuat hürriyet meydanının bugünkü yalancı pehlivanlarına ancak şimdi malum oldu. O tarihte tek parti sisteminin ve diktatörlüğünü fenahlığını, hürriyeti ve demokrasiyi benden fazla yahut hiç değilse benim kadar devamlı ve pervasız surette müdafaa etmiş bir tek kalem sahibi yahut herhangi bir vatandaş varsa lütfen gösterilsin. Bu gün hiçbir korku ve tehlike kalmadığı için cesaret komedyası oynayan kahramanlar o zaman benimle birlikte seslerini yükseltselelerdi yani, vatani vazifelerini yapsalardı tek parti sistemi ya hiç kurulmazdı, ya bu kadar sürekli olmazdı.” Yazar yazısının devamında Köprülü’yü dil kurultayında “*dalkavukluk*” etmekle, Celal Bayar’ı ise İş Bankası’nın başında bulunduğu dönemde yolsuzluk yapmakla suçlamaktadır. Bkz, **Tanin**, 7 Temmuz 1946.*

²⁸ Tanin gazetesinde çıkan, Karabekir’in değerlendirmesi şu şekildedir: “*Bugünkü iç durumumuzu iyi kavrayabilmek için büyük Türk Milleti’nin ve hele aydın gençlerimizin bilmesi gereken olaylar vardır. Cumhuriyetimiz devrinde demokrasi hareketi şimdi başlamıyor. Hürriyet ve demokrasi fikir ve hareketi Lozan zaferi ile tamamlanan İstiklal Mücadelesi’nin hemen sonrasında başlamıştır. O zaman, İstiklal mücadelemizde elbirliği ve fikir birliğiyle askeri ve siyasi savaşlarımızı başaran milletimizin ön saflarındaki evlatları arasında Demokratik bir idare kurulması meselesinde görüşlerde ayrılık başlamıştır. Bir kısım arkadaşlar tek parti ve iki dereceli seçimle idare fikrinde bulundular. Bu, Millet Meclisi’ni yukarıdan tayin gibi bir tarz olduğu düşüncesi ile ben ve arkadaşlarım; vatan milletin müşterek malı, onun sulh zamanında idaresinin ve harp zamanında müdafaaasının bütün milletin vazifesi bulunduğunu, bunun içinde halk egemenliğinin tam olarak tesisini ileri sürdük. Ve daha bidayette tek dereceli ve muhtelif partili bir demokrasiye girmek mütalaasında bulduk. Aradaki bu fikir ve zihniyet farkı gittikçe ilerlediğinden ve şiddetlendiğinden bir müddet sonra da Refet, Ali Fuat, ve Tayyar Paşalar, Rauf ve Adnan Beyler gibi bazı arkadaşlarla ayrılarak bir muhalefet partisi kurmak lüzumunu hissettik ve yaptık. Demokrasi yolunda bu iyi niyetli teşebbüs tekrarın lüzum görmediğim sebeplerden akim kaldı.” Bkz, **Tanin**, 14 Temmuz 1946; Karabekir’in eski defterleri karıştırdığı bu sözleri iktidar mensuplarının hoşuna gitmemiş olacak ki, CHP’nin yayın organı olan Ulus, konuşmanın bu bölü-*

Kazım Karabekir'in Cumhuriyet'in ilk yıllarında muhalefet safında yer almaları ve bunun birtakım sıkıntılarını yaşamış olmaları göz önüne alınırsa böyle bir yaklaşım farkına sahip olmalarının nedeni daha net anlaşılabilir.

İktidarın Seçim Öncesi Aldığı Bazı Kararlar ve Demokrat Parti

Seçim kampanyası sürecinde biri iktidar diğeri sıkıyönetim komutanlığınca alınan iki karar DP tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu kararlardan birincisi, 4 Temmuz tarihinde sıkıyönetim komutanlığınca duyurulan karardır²⁹. Sıkıyönetim komutanlığının almış olduğu bu karar, muhalefeti, seçim propagandaları açısından zor durumda bırakmıştır. O günleri yaşayan bir yazar, bu zorlukları şu cümlelerle anlatmaktadır: “*Maddi durumdan dolayı pek zayıf bulunan Demokrat Parti'nin lokal tutmağa ve sık sık toplantılar yapmağa mecali yoktu. Kaldı ki, buna kudret yetse dahi birçok yerlerde ve köylerde toplantı salonları mevcut değildi. Mevcut olanları da, polis ve jandarma tazyiki ile kiralamak imkânı çok güçtü. Hâlbuki senelerce Devlet kesesinden ödenerek meydana getirilmiş ve Halk partisine mal edilmiş yüzlerce, binlerce halkevi salonları ve halk odaları CHP'nin malı ve mülkü halinde, her an emirlerine amade idi. Bu tebliğden sonra Demokrat Parti örfi idare muntakasında seçim propagandası yapamaz olmuştu. Demokrat Parti'nin İstanbul İl Başkanı Kenan Öner bu tebliğ çerçevesi dâhilinde bir sinema salonu kiralamak istemiş ve sinemaların normal seansları dışında birkaç saatlik toplantı yapmak istemişti. Fakat koca İstanbul'da buna muvafakat cesaretini gösterecek tek hayır sahibi çıkmamıştı*”³⁰.

²⁹ Bu kararda şu açıklamalara yer verilmektedir: 1- Adaylar ve propagandacılar kanunen suç teşkil edecek hareketlerde bulunmamak şartıyla kapalı yerlerde (tiyatro, sinema, gazino) gibi seçimle ilgili propagandalarını yapabilirler. 2- Yollarla meydanlarda ve camilerle avlularında topluluk muvacehesinde her türlü propaganda yasaktır. 3- Gerek yasak olan yerlerde propaganda yapanlar, gerek kanunen suç teşkil eden hareketlerde bulunanlar hakkında derhal kanuni takibat yapılacaktır. Bkz, **Ulus**, 4 Temmuz 1946; **Yeni Sabah**, 4 Temmuz 1946; **Vakit**, 4 Temmuz 1946.

³⁰ Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaaları**, Çınar Matbaası, İstanbul 1996, s. 293.

Bu karardan kısa bir süre sonra İçişleri Bakanı Hilmi Uran, illere gönderdiği bir tamimle, köylerde yapılmakta olan zehirleyici propagandayı önlemek amacıyla, köylere gönderilen kimselerden hangi parti adına hareket ettiklerini gösterir vesika isteneceğini duyurmuştur³¹. Bunun üzerine harekete geçen DP, 11 Temmuz tarihli yayınlamış olduğu bir beyanname ile bu tamimin anayasaya aykırı olduğunu duyurmuştur³². Beyannamenin başlangıcında; tamim sonucunda partililere yapılan muamele ve tamimin amacı şu şekilde anlatılmaktadır: “*İç İşleri Bakanlığının bu emri üzerine birçok yerlerde köylere gitmekte olanlara idare amirlerinden alınmış vesikaları olup olmadığı sorulmakta ve arz edemeyenler geldikleri yerlere iade edilmektedir. Bu gibi zecri tedbirlere maruz kalan yurttaşlar, idari makamlara müracaat ettikleri takdirde köylere gidebilmek müsaadesi almak için hareketten 48 saat evvel arzuhalle müracaat edilmesi ve bu müracaat üzerine yapılacak olan tahkikat sonunda müsaade ve vesika verilip verilmeyeceğinin tayin olunacağı kendilerine bildirilmektedir. Bundan maksat milletvekili seçimleri arifesinde muhalif partilerin halkla ve köylerdeki teşkilatları ile her türlü temas ve irtibatlarını kesmek olacağı şeklinde anlaşılmaktadır. Bilhassa seçim arifesinde bir parti teşkilatı kademeleri ve mensupları arasında ve halkla her türlü irtibatın kesilmesi halinde hâsıl olacak durum meydandadır. Her köyü tamamıyla tecrit etmek ve teker teker baskı altına alarak ve muhalif partilerdeki şahısları teker teker dağılmaya ve istifa etmeye mecbur etmek, halkı tedhiş etmek, haberleşmeyi imkânsız kılmak hatta milletvekili aday listelerinin ve seçimlerde sandık başlarında bulundurulacak parti temsilcilerinin bile köylere gönderilmelerine mani olmak. İç İşleri Bakanlığınca verilmiş olan bu emrin tabii bir neticesi şeklinde kendisini gösterecektir. İçişleri Bakanı'nın illere gönderdiği tamimin ortaya çıkacağı sakıncalar bu şekilde sıralandıktan sonra, ilgili tamimin anayasanın 78 ve 70. maddelerine aykırılık teşkil ettiği dile getirilmiştir³³.*

³¹ **Ulus**, 8 Temmuz 1946.

³² **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)** Nu: 030.01.44.257.1; **Son Posta**, 11 Temmuz 1946.

³³ Anayasanın 70. maddesi seyahat hürriyetini teminat altına alırken, 78. madde bu hürriyetin hangi hallerde sınırlandırılabilceğini belirlemekteydi.

DP'nin bu beyannamesinden sonra İçişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak, tamimde seyahat özgürlüğünü kısıtlayan bir yön bulunmadığını, böyle bir kararın alınmasından maksadın memleketin emniyet ve asayişini korumak olduğunu duyurma gereği duymuştur. Ayrıca idare amirlerinden vesika alınmasına dönük bir uygulamanın söz konusu olmadığı, bu gibi durumlar vaki olduğu takdirde ilgililer hakkında kanuni muamele yapılacağı belirtilmiştir³⁴. DP'nin beyannamede ileri sürdüğü fikirler, CHP'nin yayın organlarında, bazı yazarlar tarafından eleştirilmiş ve bakanlığın illere gönderdiği tamimi yayımlamaktaki amaçları anlatılmıştır³⁵.

Sıkıyönetim Komutanlığı'nın ve İçişleri Bakanlığı'nın bu uygulamaları, muhalefet partilerine, nerede ve nasıl konuşacakları konusunda bir *sınırlama ve ölçü* getirmiştir. Bu sınırların dışına çıktıkları takdirde maruz kalacakları ithamlar ve suçlamalar ise iktidar partisinin sözcüleri tarafından daha işin başında ifade edilmiştir.

PARTİLERİN SEÇİM PROPAGANDALARI

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları

İktidar partisi olan CHP, seçim propagandalarının daha başlangıcında, parti örgütlerine belli konularda tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyeler arasında; seçim kampanyalarında zor usullere başvurulmaması, muhalefeti dışarıdan para almakla suçlamama ve muhalif partilerin kapatılacağı yönündeki söylemlerden vazgeçilmesi vardı³⁶. İçişleri Bakanlığı da illere bir genelge göndererek ilk defa yapılacak

³⁴ **Ulus**, 12 Temmuz 1946; **Tanin**, 12 Temmuz 1946; **Vakit**, 12 Temmuz 1946.

³⁵ Falih Rıfık Atay, **Ulus** gazetesinde "**Demokrat Parti'nin Beyannamesi'ne Dair**" isimli yazısında tamimin amacının seyahat özgürlüğünü kısıtlamak olmadığını söylemekte ve tamimin kimlerin önüne geçmeye çalıştığını anlatmaktadır. Bkz, **Ulus**, 12 Temmuz 1946; Hüseyin Cahit Yalçın da **Tanin** gazetesindeki köşesini DP'nin beyannamesine ayırdı. Yalçın, hükümetin tamiminin amacının "*ecnebi propaganda ajanlarının*" köylerdeki faaliyetlerinin önüne geçmek olduğuna inanmaktadır. Yalçın, tıpkı Atay gibi "*fes giydireceğiz, Arap harflerini getireceğiz, din ahkâmını ifa edeceğiz, kadınları çarşafa sokacağız, laikliği kaldıracacağız*" şeklinde propaganda yapanların olduğunu dile getirmekte, acaba Celal Bayar ve arkadaşları bu propagandanın mesuliyetini kabul ediyorlar mı? Diye sormaktadır." Bkz, **Tanin**, 12 Temmuz 1946.

³⁶ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul 1996, s. 142.

seçimlerde vatandaşın serbestçe oyunu kullanması, memurların şu veya bu parti lehinde gayretkeşlik içine girmemesi yönünde uyarılarda bulunmuştur³⁷. Bu uyarılarla hükümet ve CHP, seçimler öncesinde üzerine düşeni yapmaya çalışıyordu.

Cumhuriyet Halk Partisi, seçim sürecinde halka ulaşma adına; radyodan nutuklar verme, yayın organları aracılığıyla beyanname, tamim yayınlama, halkevlerinde ve halk odalarında konferans verme, şehir ve köylerde miting düzenleme gibi her türlü imkân ve vasitalardan yararlanmıştı. Halkın karşısında birçok konuyu seçim propagandası olarak gündeme getirmiştir.

CHP, seçim propagandalarında DP'nin kuruluşuna kendilerinin izin verdiklerini de rejimi normalleştirme adına bir övünç kaynağı olarak kullanmışlardır. Ancak DP'nin yürüttüğü muhalefet anlayışına da çok sert eleştirilerde bulunmuşlardır³⁸. DP'nin kurucularından bazılarının geçmişteki görevleri sırasında yolsuzluk yaptıkları başta olmak üzere muhalefetin ülkeyi yönetecek kadrodan ve programdan mahrum olduğuna yönelik itham ve eleştirilerde bulunmak suretiyle halkı kendi taraflarına çekmek için çaba harcamışlardır³⁹. CHP'nin yayın organlarında, DP'nin eleştirilere tabii tutulan yönlerinden biri-

³⁷ **Ulus**, 2 Temmuz 1946; **Ayın Tarihi**, Basın ve Yayın Umum M, Sayı: 152, s. 7; **Vakit**, 2 Temmuz 1946.

³⁸ Falih Rıfkı Atay, "Seçime Nasıl Gidiyoruz" isimli yazısında Demokrat Parti'nin muhalefeti Serbest Fırka ile karşılaştırmakta Serbest Fırka'nın da Demokrat Parti gibi "*kim var ol! dediyse kollarını açtığını kim yaşa! derse bağrına bastığını*" sonunda anarşi içinde boğulduğunu söylemekte ve DP'yi şu sözlerle itham etmektedir: "*Propagandaları ile, devşirme usulleri ile, tahrikleri ile, artık o da bildiğimiz manada siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir. Sebepleri ve amilleri ne olursa olsun, nasıl düşünürlerse düşünsünler, bugünkü iktidarı yıkmayı düşünen herkes Demokrat Parti'nin tabii üyesidir*". Bkz, **Ulus**, 4 Temmuz 1946; Hüseyin Cahit Yalçın'da "Çarçapuk Tereddi Eden Muhalefet" isimli yazısında Demokrat Parti'nin Celal Bayar'ın dışında sağlam bir kadroya sahip olmadığını söylemekte ve demokratların bir cihetten zenginliğine işaret etmektedir. Bkz, **Tanin**, 6 Temmuz 1946.

³⁹ Celal Bayar'ın İş Bankası ve İktisat Vekilliği sırasındaki yolsuzluklarına ve yönetimine yönelik eleştiriler için bkz, Hüseyin Cahit Yalçın "Demokrat Partiyi mi Tutayım" **Tanin**, 8 Temmuz 1946; Atif İnan "Celal Bayar'a Açık Mektup" **Tanin**, 11 Temmuz 1946; Atif İnan CHP Çankırı milletvekilidir. Daha sonraki günlerde de yazmış olduğu yazılarda Bayar'ın iktisat vekili olduğu döneme ait eleştirilerde bulunmuştur. Atif İnan, "Celal Bayar'ın Dünkü ve Bugünkü Görüşleri" **Tanin**, 14 Temmuz 1946.

si belki de en tuhaf olanı “*kurulur kurulmaz iktidara göz dikmiş*” olmasıdır⁴⁰.

CHP’nin seçim propagandalarında ağırlık teşkil eden konulardan birisi de dış politika olmuştur. Özellikle de dış politikadaki belirsizlik ve tehdit vurgulanmış ve halk milli birlik ve beraberlik açısından İnönü’nün bayrağı altında toplanmaya çağırılmıştır⁴¹. Parti’nin üstlerinde bulunan kişiler, Celal Bayar’ın başında bulunduğu ve daha parti kurulurken mutabık kaldıkları dış politika konusunda, DP’yi itham etmekten kaçınmışlardır. Ancak parti örgütünde herkes aynı hassasiyete sahip olmadığı için, münferitte olsa, bazı partililer, DP’yi “*Rus siyaseti yaymakla*”, “*Rus taraftarı*” olmakla suçlamaktan geri durmamışlardır⁴². Moskova radyosunun DP’yi destekleyici yayınlar yapmasıyla birlikte CHP’liler DP’yi Rus istekleri ve dış politika konusunda açıklama yapmaya davet etmişlerdir⁴³. Celal Bayar, konuya

⁴⁰ “Sıkıntı Sömürücülüğü” başlığıyla Ulus gazetesinde yazdığı yazıda Nihat Erim şöyle demektedir: “*Siyaset hayatının ender rastlanan garabetlerinden birini bu parti yapıyor: Kurulur kurulmaz iktidara göz dikmek.*” Nihat Erim yazısının ilerleyen kısmında da şu cümleyle yer veriyor: “*Onlar büyük hatayı genel seçimleri kazanmaya karar verdikleri gün işlemişlerdir.*” Bkz., **Ulus**, 6 Temmuz 1946; Aynı türden eleştirileri Hüseyin Cahit Yalçın, “Demokrat Parti Denilen Bu Meçhul” başlıklı yazısında yaptı. Yalçın, yazısının başında Demokrat Parti’den beklentilerini şu cümleyle dile getiriyor. “*Demokrat Parti’yi başlangıçta parlamentoda bir kontrol kuvveti vücuda getirecek ağırbaşlı, vatansever, inkılâpçı ve laik bir fıkra teşfati ile vücut buluyor zannettik.*” Hüseyin Cahit bu beklentiden sonra sözü DP’nin teşkilatlanmasına getiriyor ve şunları söylüyor: “*memleketin şurasında burasında, adeta hasta düşmüş bir vücutta patlak veren sivilceler ve çıbanlar gibi birer Demokrat Parti şubeleri peyda olduğunu görüyoruz.*” Hüseyin Cahit de, Celal Bayar’a Serbest Fırka deneyimini hatırlatıyor. Fethi Okyar’ın mazur görüleceğini, onun önünde bir “*anarşi tecrübesi*” olmadığını ancak Celal Bayar’ın bu tecrübeyi yaşadığını hatırlatıyor. Bkz., **Tanin**, 16 Temmuz 1946.

⁴¹ **Ulus**, 11 Temmuz 1946; “Türk Milletine Tehlike yoktur Denilemez” başlığı altında “*Ermeni Hakları ve Amerikan Komitesi*”nin amaçlarından alıntılar yapılarak, Ermenilerin Türkiye’nin doğusunu kendi toprakları olarak gösterdiği bir harita verilmiştir. Halk, Cumhuriyet Halk Partisi’nin etrafında toplanmaya çağırılmaktadır. Bkz., **Ulus**, 16 Temmuz 1946.

⁴² Bu suçlamayı yapanlardan birisi Tekirdağ milletvekili Faik Öztrak’tır. Bkz., Erer, **Türkiye’de Parti Kavgaları**, s. 274; Bu haberlerin DP’lilerin yalanı olduğu söylendi. Bkz., **Ulus**, 25 Haziran 1946; Sivas’ta CHP’liler DP’nin il başkanını göstererek halka “*Dikkat edin! Demokratlar Kızılbaş partidir*” şeklinde propaganda yaparken köylerde “*Ruslardan para alıyorlar*” şeklinde bir kampanya yürütmüşlerdir. **Son Posta**, 13 Temmuz 1946.

⁴³ Hüseyin Cahit Yalçın, bu konu üzerinde ısrarla durdu. **Tanin** gazetesinin manşetinden Rus radyosunun Türkçe yayınlarını verdi ve şu şekilde manşet attı: “*Bolşevikler Maskeyi Yüzlerinden attılar*” “*Demokrat Partisini Cevap Vermeye Davet Ediyoruz*”. Gazete halka çağrı yapmayı da ihmal etmedi: “*Vatandaş! Moskofların radyolarında Türkçe olarak*

ilişkin düşüncesini Bayındır'da yaptığı seçim konuşmasında “*Bu memlekete göz dikecek düşmanın gözü çıkarılır*” diyerek dile getirmiştir⁴⁴.

CHP'liler, halka dönük konuşmalarında, partinin ve ülkenin mazisinden bahsetmeyi de ihmal etmemişlerdir. CHP kanadının konuşmalarının ağırlık noktasını, Atatürk ve İnönü birlikteliği oluşturmuş ve İnönü'nün Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşı olduğu, ölümünden sonra devleti ve milleti İnönü'ye emanet ettiği uzun uzadıya anlatılmıştır. CHP'nin devleti ve milleti düşmandan kurtaran sonrasında da devrimlerle ülkeyi çağdaştıran parti olduğu da halkın dikkatlerine yeniden sunulmuştur⁴⁵. CHP'nin kurulduğu günden itibaren yaptığı icraatlar ve hizmetler de Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından radyodan uzun uzun anlatılmıştır⁴⁶. İnönü de seçimlerden üç gün önce yine radyodan, köylerdeki hizmetlerinden, orman meselesinden, dış politikadan, hayat pahalılığında söz etmiş, ülkenin ekonomik durumunun eskiye nazaran daha iyi olduğunu belirttikten sonra konuşmasının sonunda kendisine ve başında bulunduğu şerefli partiye oy istemek için kendinde cesaret bulduğunu söylemiştir⁴⁷.

söylediklerini oku ve düşün! Memleketi onlardan kurtarmayı dış siyasetinin en birinci düsturü bilen Halk Partisi'nin etrafında toplan! Vatani Vazifen budur! “Memleketin içinde Türk vatanını Moskofların nüfuz ve himayesi altına koymak fikrine kapılmış bedbahtlar yahut Bolşeviklerin talimatı altında hareket eden sefiller varsa bunlar artttık belli olmalıdır.” Bkz, **Tanin**, 13 Temmuz 1946; Hüseyin Cahit'in 18 Temmuz tarihli Tanin'de çıkan “Moskova Radyosu Demokrat Parti'yi Destekliyor” başlıklı yazısında da DP'yi Rus istekleri ve dış politika konusunda açıklama yapmaya davet etti. Bkz, **Tanin**, 18 Temmuz 1946; Hüseyin Cahit'in Rus fobisi seçim gününe kadar devam etti. Tanin'deki bir diğer manşet “*Vatandaş! Rey verirsen Moskova'yı Unutma*”dır. Bkz, **Tanin**, 21 Temmuz 1946.

⁴⁴ **Son Posta**, 17 Temmuz 1946; **Yeni Sabah**, 17 Temmuz 1946; Bayar, daha önceki bir tarihte gazetecilerin harici politikalarına yönelik bir soruya şu şekilde cevap vermiştir: “*Bize büyük Atatürk, memleketimizin menfaati namına takip olunacak yolu öğretmiştir. Bizleri bu sahada yetiştiren o büyük Ata'dır. Dost olsun, dost olmasın, herkes bunu bir kere daha iyi bilmelidir ki, biz ne komünist kırıntısı, ne faşist çömezi, ne de mütareke devrinin Sait Mollasıyız.*” Bkz, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, s. 57-58.

⁴⁵ **Ulus**, 6-13 Temmuz 1946; **Vakit**, 10-11 Temmuz 1946.

⁴⁶ Şükrü Saraçoğlu'nun seçim nutku için bkz, **Tanin**, 9 Temmuz 1946; **Ulus**, 9 Temmuz 1946; **Son Posta**, 9 Temmuz 1946; **Vakit**, 9 Temmuz 1946.

⁴⁷ **Ulus**, 18 Temmuz 1946; **Aynı Tarihi**, Sayı:152, s.17; **Vakit**, 18 Temmuz 1946.

İktidar partisi, taşrada yaşayan insanların seçimlere geniş ölçüde katılımını sağlamak ve onları bu konuda aydınlatmak adına, halkevlerinin köycülük şubelerini ve halkodası başkanlarını harekete geçirmiştir⁴⁸. CHP'liler köylerde yaptıkları konuşmalarında ağırlıklı olarak, çiftçiye toprak dağıtılmaya başlanması⁴⁹, köylerde yapılan okullar, köy enstitüleri üzerinde durmuşlardır. Ekonomik sıkıntılarının ve uzun süren askerliğin nedeninin II. Dünya Savaşı olduğu, düşmanın boyunduruğu altına girmemek için bu sıkıntılara katlanıldığı anlatılmış, İnönü'nün memleketi savaşa sokmayarak ne kadar büyük bir hizmet yaptığından bahsedilmiştir⁵⁰. İstisnai bir bahis olmakla birlikte işçi ve işçi hakları gibi laflara da yer verilmiştir⁵¹.

Seçimler öncesinde CHP'nin seçim afişleri cadde ve sokakları süslemiş, afişler partinin yayın organlarında gösterilmiştir⁵². Sümerbank Nazilli fabrikasında yaptırılan mahdut sayıdaki göğse takılan bayraklar parti teşkilatlarına gönderilmiş, bu bayrakların seçim günü sandık başlarında görevlendirilen ve o gün faal olarak çalışan partililerce takılmasının *faydalı olacağı* parti merkezince teşkilatlara bildirilmiştir⁵³. Parti teşkilatlarına gönderilen bir yazıyla aday listelerinin basılmasında ihtiyaç duyulacak olan kâğıdın temininde devlet kırtasiye depolarından istifade edilmesi, bunun olmaması halinde ise gazetelerin mevcut stoklarından yararlanmaları istenmiştir⁵⁴.

⁴⁹ 16 Haziran tarihli Ulus gazetesi "*Toprak Bayramını Kutluyoruz*" manşetiyle çıktı. Bütün yurttta toprak bayramının kutlanacağı söyleniyordu. Ankara'nın civar köylerinden başkente çiftçiler bayram kutlaması için gelmişti. İktidar bir yıl önce Meclis'ten çıkan "*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*"nun yıl dönümünü bayram ilan etmişti. Bkz, **Ulus**, 16 Haziran 1946.

⁵⁰ **Ulus**, 11, 13, 15, 17 Temmuz 1946; **Tanin**, 12 Temmuz 1946; Tanin gazetesinde Nihat Erim'in seçim bölgesi olan Kocaeli'nde yaptığı konuşmaya yer verilmiştir. Erim şunları söylüyor: "*Arkadaşlar bu müthiş dünya badiresinde bizi kurtaracak tek adam İsmet İnönü'dür. Ben ve İnönü buna yürekten iman etmiş bulunuyoruz. İnönü gibi eşi az bulunur bir lidere malik olmak en büyük bahtiyarlıktır. Böyle bir lider dünyada kaç millete nasip olmuştur.*" Bkz, **Tanin**, 14 Temmuz 1946.

⁵¹ Recep Peker'in Kütahya'da yaptığı konuşma için bkz, **Ulus**, 17 Temmuz 1946.

⁵² Seçimlerden önceki Ulus gazetesinin ön sayfası, altı ok ve Vatandaş! Diye başlayan propagandalar ile süslüdür. Afişlerin üzerinde Atatürk ve İnönü'nün fotoğrafları vardır ve üzerinde şöyle yazmaktadır. "*Atatürk, İnönü Cumhuriyet Halk Partisi'nin başlarıdır. Oylarımızı onların partisine vereceğiz.*" "*İnandılar, Kurdular, Başardılar. Oylarımızı Cumhuriyet Halk Partisine verelim.*" Bkz, **Ulus**, 18 Temmuz 1946.

⁵³ **BCA**, Nu: 490.01.18.399.1.

⁵⁴ **BCA**, Nu: 490.01.6.30.7.

Görüldüğü gibi CHP, seçim propagandalarında devlet ya da parti fark etmeksizin mevcut bütün imkânları kullanmaya çalışmıştır.

SONUÇ

Cumhuriyet Türkiye'si, demokrasinin inkişafı adına, Meşrutiyet dönemlerinden önemi yadsınamayacak bir birikim devralmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, yeni rejimin karakteri, demokrasi-den ziyade tek-partili, otoriter bir rejime doğru kaymıştır. Devrim hareketleri içerisinde iki kez çok partili hayata geçilme teşebbüsünde bulunulduysa da bu girişimler başarıya ulaşamamıştır. Bu iki girişimin sonrasında, iktidar partisi olan CHP'nin karşısında; ister doğal yollardan oluşmuş olsun, isterse güdümlü bir şekilde oluşturulmuş olsun, bir muhalefet partisinin siyasi hayatta kalamayacağı anlaşılmıştır. Bu denemelerden sonraki süreçte rejim, daha otoriter bir görünüm almış ve giderek parti-devlet bütünleşmesine doğru yönelmiştir. Öyle ki, II. Dünya Savaşı süresince Türkiye, tek-partili otoriter Şef'lik rejimi ile yönetilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nda demokrasi taraftarı devletlerin galip geleceğinin anlaşılması ve Türkiye'nin Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalması, çok partili hayata geçiş için önceden mevcut olan iç dinamikleri harekete geçirmiştir. Yönetim erkini elinde bulunduran Milli Şef, ülkeyi dış politika alanında yalnızlıktan kurtarmak, rejimin dışarıdan görünümünü değiştirmek adına sınırlı da olsa rejimi normalleştirmek ve çok partili siyasi hayata geçmek zorunda kalmıştır. Denilebilir ki, çok partili hayata geçiş için önceden mevcut olan, savaşın getirdiği olumsuzluklarla iyice olgunlaşan iç dinamikleri, savaş sonrasında dış dinamikleri harekete geçirmiştir.

1946 yılının başında muhalefet partilerinden DP'nin kurulması ve teşkilatlanmaya başlamasıyla birlikte siyasi atmosfer hareketlenmiştir. İktidar partisi olan CHP, teşkilatlanmaya başlayan muhalefetin varlığına değer atfetmiş, ancak tam anlamıyla teşkilatlanıp güçlenmesine, hele hele iktidara oynamasına tahammül edememiştir. Bu nedenledir ki, seçim kanunu da dâhil muhalefetin hızını kesecek olan anti-demokratik kanunları tümüyle ortadan kaldırmak yerine nisbî

bir yumuşamayı uygun görmüştür. Dahası, seçimleri öne alarak teşkilatlanma çabası içerisinde olan muhalefeti, anti-demokratik seçim kanunu ile seçimlere gitmeye zorlamıştır. İktidar partisi, rejimin tam olarak demokratik bir hüviyet kazanmasından ziyade dizginlerin elinde olmasına ve dışarıdan “*birden fazla parti arasında seçim yapılıyor*” görüntüsünün sağlanmasına önem vermiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

KİTAPLAR

Ahmad Feroz-Turgay Bediya, **Türkiye’de Çok Partili Politikann Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)** Bilgi Yayınevi, Ankara-1976.

Akandere, Osman, **Milli Şef Dönemi (Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945)**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara 2004.

Ateş, Nevin Yurtsever, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Sarmal Yay., İstanbul 1994.

Avşar, Abdülhamit, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Kitabevi Yay., İstanbul 1988.

Aydemir, Şevket Süreyya, **II. Adam**, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul-2000.

Bilâ, Hikmet, **CHP (1919-1999)**, Doğan Kitapçılık Yay., İstanbul 1999.

Burçak, Rıfki Salim, **Türkiye’de Demokrasi’ye Geçiş (1945-1950)**, Olgaç Yay., 1954.

Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri (1946–1950), (Hazırlayan: Özel Şahingiray), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950–1995)**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1996.

- Ekinci, Necdet, **II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul 1997.
- Emrence, Cem, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yay., İstanbul 2006.
- Erer, Tekin, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Çınar Matbaası, İstanbul 1996.
- Eroğul, Cem, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1990.
- Goloğlu, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yay., İstanbul 1982.
- Gülcün, Yılmaz, **Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)**, Alfa Yay., İstanbul 2001.
- Gürkan, Nilgün, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın**, İletişim Yay., İstanbul 1998.
- Kabasakal, Mehmet, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yay., İstanbul 1991.
- Karpat, Kemal H. **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul 1996.
- Kıran, Haydar, **Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz**, İstanbul 1990.
- Kıran, Haydar, **1946 Seçimleri ve Senirkent Faciası**, Polemika Yayınları, İstanbul 1976.
- Koçak, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Ankara 1985.
- Nadi, Nadir, **Perde Aralığından**, Çağdaş Yay., İstanbul 1979.
- Okyar, Osman- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Fethi Okyar'ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1997.
- Öner, Kenan, **Siyasi Hatıralarım ve Biz de Demokrasi**, Osman Bey Matbaası, İstanbul 1948.
- Timur, Taner, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları Tek Partiden Çok Partiye**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1990.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)**, Arba Yayınları, İstanbul-1952.

Tuncer, Erol, **1946 Seçimleri**, TESAV, Ankara 2008.

Uran, Hilmi, **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959.

Uyar, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay., İstanbul 1998.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922–1971)**, Pera Turizm Ticaret A.Ş., İstanbul 1997.

Yeşil, Ahmet, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara 2002.

Zürcher, Eric Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yay., İstanbul 1992.

MAKALELER

Akandere, Osman, “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde 1945’de Görülen Siyasal Muhalefet ve Demokrat Parti’nin Kurulması”, **Selçuk Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi**, Sayı:VII, Konya 1997, s.331-353.

Akandere, Osman, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grup’un Yapısı ve İşlevi”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 3, Yıl: 1998, Isparta 1998, s.65-80.

Akandere, Osman, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Çok Partili Hayata Geçişte Kurulan İlk Muhalefet Partisi “Millî Kalkınma Partisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sosyal**, sayı: 4, Yıl: 1999, s. 193-211.

Akandere, Osman, “Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak ‘Dörtlü Tahrir’in’ Amacı ve Mahiyeti”, **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, Isparta 2008, s. 260-270.

Tecer, Ahmet Kutsi, “Kurultay ve Fikir Hayatımız”, **Ülkü**, c.X, sayı: 112,(16 Mayıs 1946), Ankara 1946.

SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Ulus

Tanin

Son Posta

Yeni Türkiye

Yeni Sabah

Vakit

Dergiler

Ayn Tarihi

TBMM Tutanak Dergisi

Ülkü

TEZLER

Batmaz, Dilek, **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Seçimler**, Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2004.

